

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Nobank kredit Tashkilotlarida Islom moliyaviy xizmatlar faoliyatini takomillashtirish

Galatov Abbas Alibekovich

*O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi.
70412201-Bank hisobi, audit va nazorati
(MSc-Master of Science)-mutaxassisligi magistranti
abbosgalatov846@gmail.com*

Improvement of Islamic financial services in non-bank credit institutions

Galatov Abbas Alibekovich

*Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan.
70412201-Bank accounting, audit and control
(MSc-Master of Science)-master's degree
Galatov Abbas Alibekovich
abbosgalatov846@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada nobank kredit tashkilotlarida Islom moliyaviy xizmatlari faoliyatini takomillashtirishning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Islom moliyasining asosiy tamoyillari – foizdan voz kechish (riba), xatarni bo'lishish (musharaka), savdo va xizmatlar orqali foyda olish (murabaha) kabi tamoyillar noan'anaviy kredit tashkilotlarining samaradorligini oshirishda qanday qo'llanilishi o'rganiladi. Shuningdek, Islom moliyasini joriy etish orqali NKTlarda barqarorlik, ijtimoiy adolat va moliyaviy inklyuziyani ta'minlash imkoniyatlari muhokama qilinadi. Maqolada amaldagi muammolar, xususan, Islom moliya xizmatlarini kengroq qo'llashdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: Islom moliyasi, nobank kredit tashkilotlari, riba, musharaka, murabaha, moliyaviy xizmatlar, barqarorlik, ijtimoiy adolat, moliyaviy inklyuziya, foizsiz moliyalash, takomillashtirish.

Abstract: This article analyzes the specific aspects of improving the activities of Islamic financial services in non-bank credit organizations. The main principles of Islamic finance - interest waiver (riba), risk sharing (musharaka), profit through trade and services (murabaha) - are used to improve the efficiency of non-traditional credit organizations. It also discusses the possibilities of ensuring stability, social justice and financial inclusion in NGOs through the introduction of Islamic finance. The article provides recommendations on the current problems, in particular, the difficulties in the wider use of Islamic financial services and ways to overcome them.

Key words: Islamic finance, non-bank credit organizations, riba, musharaka, murabaha, financial services, sustainability, social justice, financial inclusion, interest-free financing, improvement

Kirish

Bugungi kunda Islom moliyasi xalqaro miqyosda barqaror va adolatli moliyaviy xizmatlarni taqdim etuvchi tizim sifatida e'tirof etilmoqda. Uning asosiy tamoyillari bo'lmish riba (qarz berib ko'paytirib olish)dan voz kechish, musharaka (xatar va foydani bo'lishish), murabaha (savdo asosida foyda olish) va boshqa yo'llar orqali iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Mazkur tamoyillar nafaqat an'anaviy banklar, balki nobank kredit tashkilotlarida ham muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin. Nobank kredit tashkilotlari odatda bank xizmatlaridan foydalanish

imkoniyatiga ega bo'lgan aholiga moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi, shu bilan birga, ijtimoiy mas'uliyat va barqarorlikni ta'minlash masalalarida ham katta ahamiyatga ega.[2]

Islom moliyaviy xizmatlarining nobank kredit tashkilotlarida joriy etilishi aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabini qondirish, moliyaviy inklyuziyani oshirish va adolatli moliyalashtirish tizimini yaratishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada Islom moliyasining noan'anaviy kredit tashkilotlaridagi o'rnini, amaldagi tajribalar va bu xizmatlarni yanada rivojlantirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, Islom moliya xizmatlarini joriy etishdagi asosiy qiyinchiliklar va ularni hal qilish yo'llari haqida tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Metodologiya: Ushbu maqolani tayyorlashda asosan ilmiy-analitik usul qo'llanildi. Islom moliyasi tamoyillari hamda nobank kredit tashkilotlarining faoliyatini o'rganish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar ishlatildi:

1. Tahliliy usul: Islom moliyasining asosiy tamoyillari va ularning nobank kredit tashkilotlariga tatbiq etilish imkoniyatlari xalqaro tajribalar va ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Ayniqsa, Islom moliyaviy xizmatlari, jumladan, riba (foizdan voz kechish), musharaka (foyda va zararni bo'lishish) va murabaha (savdo orqali foyda olish) modellarining o'ziga xos jihatlari chuqur o'rganildi.

2. Taqqoslash usuli: Nobank kredit tashkilotlarida an'anaviy va Islom moliya xizmatlari o'rtasidagi farqlar o'rganilib, ularning samaradorligi, barqarorligi va ijtimoiy ahamiyati jihatidan taqqoslandi.

3. Amaliy tadqiqot: Maqolada real amaliyotda Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida joriy etish tajribalari, mavjud huquqiy asoslar va infratuzilma tahlil qilindi. Shuningdek, bu xizmatlarning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

4. Huquqiy tahlil: Islom moliyasi xizmatlarini joriy etish bo'yicha mavjud qonunchilik bazasi va tartib-qoidalar o'rganilib, ularni takomillashtirish yo'nalishlari bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Mazkur metodologiyalar asosida Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida qo'llashda yuzaga keladigan muammolar va ularni yechish bo'yicha tavsiyalar berildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Islom moliyaviy xizmatlari haqida ko'plab ilmiy va amaliy adabiyotlar mavjud bo'lib, ular Islom moliyasi tamoyillarini chuqur tahlil qiladi hamda bu tamoyillarni an'anaviy va noan'anaviy moliyaviy muassasalarga tatbiq qilish imkoniyatlarini yoritadi. Ushbu bo'limda mazkur mavzu bo'yicha muhim manbalar sharhi keltiriladi.

1. Muhammad Taqi Usmoniy – "Introduction to Islamic Finance" (Islom moliyasiga kirish): Bu asar Islom moliyasining asosiy tamoyillarini tushunish uchun muhim manba hisoblanadi. Muallif riba (foiz), musharaka (foyda va zarar bo'lishish), murabaha (savdo orqali foyda olish) kabi asosiy moliyaviy operatsiyalarni chuqur yoritadi va Islom moliyasining iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shishi haqida batafsil ma'lumot beradi.

2. Hans Visser – "Islamic Finance: Principles and Practice": Ushbu kitobda Islom moliyasining amaliy qo'llanishi, uning an'anaviy moliyaviy tizimlardan farqlari va moliyaviy barqarorlikka ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, nobank kredit tashkilotlarida Islom moliyaviy xizmatlarini qo'llash imkoniyatlari hamda qiyinchiliklari ham yoritilgan.

3. Monzer Kahf – "Islamic Finance: Law, Economics, and Practice": Ushbu asar Islom moliyasini nafaqat iqtisodiy, balki huquqiy nuqtai nazardan ham o'rganadi. Kitobda Islom moliyasining ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi o'rnini va uni moliyaviy muassasalarga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bu asar, xususan, Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida joriy etish uchun zarur bo'lgan huquqiy asoslar va mexanizmlarni o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

4. Zamir Iqbal va Abbas Mirakhor – "An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice": Bu kitobda Islom moliyasining nazariy asoslari va ularning amaliy tatbiqi keng

muhokama qilingan. Mualliflar Islom moliyasining ijtimoiy mas'uliyat va barqarorlikni ta'minlashdagi rolini tahlil qiladilar va bu tizimni nobank kredit tashkilotlari faoliyatida qo'llash masalalariga to'xtalib o'tadilar.

5. Raj Bhala – "Understanding Islamic Law (Shari'a)": Islom moliyasining huquqiy tamoyillari bo'yicha muhim manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu kitobda Shariat asosidagi moliyaviy operatsiyalar, shu jumladan nobank kredit tashkilotlaridagi Islom moliyaviy xizmatlarining huquqiy jihatlari yoritilgan.

6. Paul Wouters – "Islamic Finance Compliance and Governance": Ushbu asarda Islom moliyaviy tashkilotlarida compliance va boshqaruv tizimlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, bu tizimni nobank kredit tashkilotlarida muvaffaqiyatli qo'llash masalalari va boshqaruvdagi o'ziga xos xususiyatlar haqida muhim tavsiyalar berilgan.

Bu adabiyotlar Islom moliyasi tamoyillarini chuqur tahlil qilgan holda, ularni nobank kredit tashkilotlari faoliyatiga tatbiq etishda qimmatli ma'lumotlar beradi. Shu bilan birga, maqolada ko'tarilgan masalalarni yanada kengroq tushunishga yordam beradi va mavzuni ilmiy asosda kengaytirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar: Islom moliyaviy xizmatlarining nobank kredit tashkilotlarida qo'llanilishi ijtimoiy mas'uliyatli va barqaror moliyaviy tizimni yaratishda muhim rol o'ynashi mumkin. Mazkur bo'limda Islom moliyasi tamoyillari asosida nobank kredit tashkilotlarida xizmatlarni qanday takomillashtirish mumkinligi tahlil qilinadi hamda natijalar keltiriladi.

1. Riba (sudxo'rlik)dan voz kechish tamoyili

Riba, ya'ni foiz taqiqlangan bo'lganligi sababli Islom moliyasida kredit berish amaliyoti an'anaviy tizimlardan farqli ravishda amalga oshiriladi. Nobank kredit tashkilotlarida bu tamoyilni tatbiq qilish orqali qarz oluvchilar va kreditorlar o'rtasida foizsiz kredit asosida faoliyat yuritish imkoniyati yaratiladi. Bu tamoyil jamiyatda moliyaviy yukni adolatli taqsimlashga yordam beradi va qarzga asoslangan iqtisodiyotdan qochishga imkon beradi.

Natijada, riba tamoyili bo'yicha ishlovchi nobank kredit tashkilotlari ko'plab kichik tadbirkorlar, fermerlar va aholining turli qatlamlari uchun qulay moliyaviy xizmatlarni taqdim etish imkoniga ega bo'ladi. Bu tizim kichik biznesning rivojlanishiga, ijtimoiy tenglikni ta'minlashga va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga yordam beradi.

Musharaka (xatar va foydani bo'lish) tamoyili

Musharaka modeli nobank kredit tashkilotlarida kredit oluvchilar va moliyaviy tashkilotlar o'rtasida xatar va foydani bo'lish tamoyiliga asoslangan hamkorlikni ta'minlaydi. Bu model kredit oluvchilarga qo'shimcha yuk yuklamasdan ularning biznes rivoji va muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, musharaka modeli tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashda samarali vosita hisoblanadi. Bu tamoyil asosida ishlovchi nobank kredit tashkilotlari nafaqat moliyaviy daromad olish, balki uzoq muddatli hamkorlik orqali real iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shadi. Musharaka asosida faoliyat yuritish orqali tashkilotlar moliyaviy barqarorlikni oshirib, xatarlarga bo'lgan munosabatini kengaytirishi mumkin.

Murabaha (savdo orqali foyda olish) tamoyili

Murabaha tamoyili kredit tashkilotlari tomonidan tovar yoki xizmatni xarid qilib, keyinchalik foyda bilan sotish jarayonida qo'llaniladi. Bu tamoyil orqali nobank kredit tashkilotlari foydani adolatli va shaffof tarzda taqsimlaydi, kredit oluvchi esa zarur bo'lgan mol-mulkni yoki uskunani oladi.

Tahlillar natijasida shuni ko'rish mumkinki, murabaha modeli nobank kredit tashkilotlarida kichik bizneslar va tadbirkorlar uchun yanada qulay imkoniyatlar yaratadi. Foizsiz savdo operatsiyalari moliyaviy yukni kamaytiradi va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga xizmat

qiladi. Murabaha tamoyilini qo'llash orqali nobank kredit tashkilotlari xarajatlar nazoratini kuchaytirib, iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Islom moliyasi tamoyillarini nobank kredit tashkilotlarida muvaffaqiyatli joriy etish uchun tegishli huquqiy asos va infratuzilmani rivojlantirish zarur. Hozirda Islom moliyasiga mos keladigan qonunchilik tizimini yaratish va bu tizimga mos infratuzilmani rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Bu muammolarni hal etish orqali Islom moliyaviy xizmatlarining samaradorligini oshirish mumkin.[3]

Natijalar:

- Islom moliyasi tamoyillarini nobank kredit tashkilotlariga joriy etish moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga va moliyaviy xizmatlar bilan kam ta'minlangan qatlamlarga xizmat ko'rsatishga yordam beradi.

- Riba tamoyili asosida foizsiz kredit operatsiyalari ko'plab ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishga xizmat qilishi mumkin.

- Musharaka modeli orqali xatar va foyda adolatli taqsimlanishi, bu esa moliyaviy barqarorlikka va uzoq muddatli iqtisodiy hamkorlikka olib keladi.

- Murabaha modeli nobank kredit tashkilotlarining kichik va o'rta bizneslarga moliyaviy ko'mak berish imkoniyatlarini kengaytiradi.

- Huquqiy asoslarni mustahkamlash va tegishli infratuzilmani yaratish Islom moliyaviy xizmatlarini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Maqolada olib borilgan tahlillar Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida muvaffaqiyatli joriy etish uchun asosiy yo'nalishlarni belgilab beradi.

Muhokama

Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida joriy etish moliyaviy tizimni adolatli va ijtimoiy mas'uliyatli qilish yo'lida katta qadam bo'lib, ushbu tizimning ko'plab imkoniyatlari va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Muhokamada Islom moliyasining amaldagi va kelajakdagi o'rni, shuningdek, uni kengroq tatbiq etishdagi qiyinchiliklar va istiqbollar ko'rib chiqiladi.[5]

Riba, ya'ni foizdan voz kechish tamoyili Islom moliyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu tamoyil foiz asosida faoliyat yurituvchi moliyaviy tizimlardagi tengsizlik va iqtisodiy noaniqliklarni kamaytirishga yordam beradi. Foizli kredit tizimi ko'plab qarzdorlarni iqtisodiy tanglikka olib kelishi mumkin bo'lsa, Islom moliyasida bunday holatlar oldi olinadi.

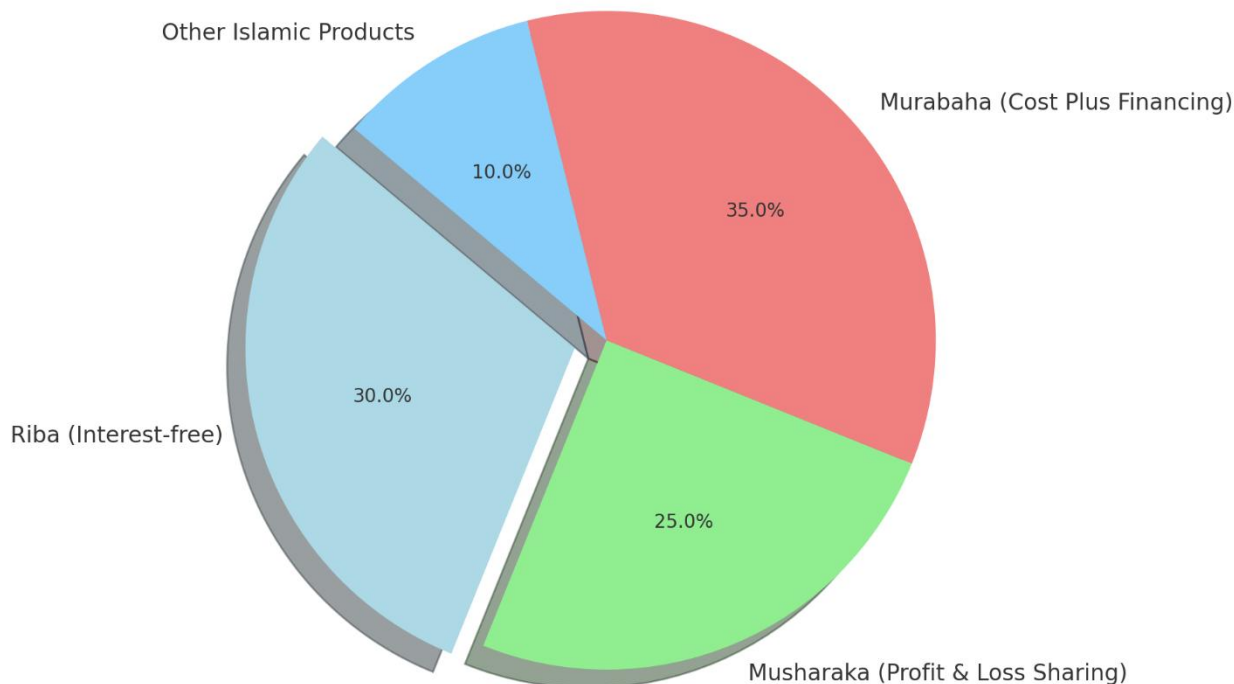
Nobank kredit tashkilotlarida Islom moliyaviy xizmatlarini kengaytirish orqali iqtisodiy adolatni ta'minlash va moliyaviy yukni aholi orasida teng taqsimlash imkoniyatlari yaratiladi. Foizsiz moliyalash tizimi orqali tadbirkorlar moliyaviy yukdan qutulib, o'z bizneslarini rivojlantirish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladi. Shu bilan birga, Islom moliyasidagi xatarlarni bo'lishish (musharaka) tamoyili ko'plab kichik bizneslar uchun barqaror moliyaviy hamkorlikni ta'minlaydi.[7]

Nobank kredit tashkilotlari ko'pincha moliyaviy xizmatlardan chetda qolgan aholi qatlamlarini qamrab olishga intiladi. Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish ushbu jarayonni yanada tezlashtirishi mumkin, chunki bu xizmatlar nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga ham qaratilgan. Islom moliyasi inklyuziv moliyaviy tizim yaratishga yordam beradi, chunki u moliyaviy vositalardan foydalanishda jamoat manfaatini ko'zlab ishlaydi.

Misol uchun, musharaka va murabaha tamoyillari orqali iqtisodiy faoliyatlar ko'proq qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa aholining turli qatlamlari, xususan, kichik va o'rta bizneslar uchun qulay moliyaviy xizmatlar yaratadi. Shuningdek, ushbu tamoyillar asosida faoliyat yurituvchi nobank kredit tashkilotlari kichik va o'rta biznes subyektlari uchun moliyaviy infratuzilma yaratishga ko'mak beradi, bu esa moliyaviy inklyuziyani oshiradi.

Nobank moliya institutlarida islomiy moliya modellaridan foydalanish

Islamic Finance Models Usage in Non-Bank Financial Institutions

Islom moliyasining nobank kredit tashkilotlarida keng qo'llanishi ba'zi huquqiy va amaliy qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Ko'pgina davlatlarda Islom moliyasiga mos keluvchi qonunchilik to'liq rivojlanmagan, bu esa ushbu xizmatlarni keng joriy etishga to'siq bo'lishi mumkin. Shuningdek, Islom moliyaviy xizmatlarining murakkab huquqiy jihatlari, xususan, riba va musharaka shartlarini to'g'ri qo'llash masalalari ham dolzarb hisoblanadi.[4]

Huquqiy bazani mustahkamlash uchun davlat darajasida qonunchilikka tegishli o'zgartirishlar kiritish va Islom moliyasi tamoyillariga mos keluvchi normativ hujjatlarni ishlab chiqish zarur. Shuningdek, Islom moliyasining maxsus audit va nazorat mexanizmlarini joriy etish orqali moliyaviy shaffoflikni oshirish mumkin.

Islom moliyasini nobank kredit tashkilotlarida joriy etishning katta istiqbollari mavjud. Bu xizmatlar orqali aholi va biznes subyektlari uchun barqaror va adolatli moliyaviy tizim yaratish imkoniyati mavjud. Riba va musharaka kabi tamoyillarni qo'llash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy adolatni mustahkamlash mumkin.

Bundan tashqari, xalqaro moliyaviy institutlar va investorlarga Islom moliyasi orqali yangi imkoniyatlar ochiladi, bu esa yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar yaratilishiga olib keladi. Islom moliyasiga bo'lgan qiziqishning ortib borishi iqtisodiyotning ko'plab sohalarida yangi investitsiyalar va moliyaviy resurslar oqimini ta'minlaydi.[1]

Islom moliyasining tamoyillari, ayniqsa foizsiz kredit, xatar va foydani bo'lishish va adolatli savdo orqali foyda olish tizimlari nobank kredit tashkilotlari uchun katta ahamiyatga ega. Ushbu xizmatlar moliyaviy inklyuziya va barqarorlikni oshirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shishga yordam beradi. Ammo bu tizimni joriy etish uchun tegishli huquqiy baza va amaliy mexanizmlarni shakllantirish muhimdir.

Xulosa

Islom moliyaviy xizmatlarini nobank kredit tashkilotlarida joriy etish orqali moliyaviy tizimni yanada adolatli, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli qilish mumkin. Ushbu maqolada o'rganilgan asosiy tamoyillar – riba (sudxo'rlik), musharaka (foyda va xatarni bo'lishish) va

murabaha (savdo orqali foyda olish) nobank kredit tashkilotlarida samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan moliyaviy mexanizmlar hisoblanadi.[10]

Islom moliyaviy xizmatlari moliyaviy inklyuziyani oshirishda, aholi va kichik biznes subyektlariga yanada kengroq moliyaviy imkoniyatlar taqdim etishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, foizsiz kredit xizmatlari iqtisodiy tenglik va barqarorlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Musharaka va murabaha kabi modellarning joriy etilishi tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlab, moliyaviy yukni kamaytiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Shu bilan birga, Islom moliyasining nobank kredit tashkilotlarida keng qo'llanilishi huquqiy bazani mustahkamlash, maxsus infratuzilmalarni yaratish va audit tizimlarini rivojlantirishni talab qiladi. Huquqiy va amaliy to'siqlarni bartaraf etish orqali Islom moliyaviy xizmatlarini kengroq joriy qilish, iqtisodiy rivojlanishga sezilarli hissa qo'shadi.

Kelajakda Islom moliyasi tamoyillari asosida faoliyat yurituvchi nobank kredit tashkilotlarining ko'payishi nafaqat moliyaviy inklyuziyani oshirish, balki xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyani mustahkamlashda ham muhim rol o'ynashi mumkin. Shu bilan birga, ushbu xizmatlar ijtimoiy adolat va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda uzoq muddatli manfaatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Usmoniy, Muhammad Toqiy. Islom moliyasiga kirish. Kluwer Law International, 2002 yil.
2. Visser, Hans. Islomiy moliya: tamoyillar va amaliyot. Edvard Elgar nashriyoti, 2013 yil.
3. Kahf, Monzer. Islomiy moliya: huquq, iqtisod va amaliyot. Kembrij universiteti nashriyoti, 2007.
4. Iqbol, Zamir va Abbos Miraxor. Islom moliyasiga kirish: nazariya va amaliyot. Jon Uayli va o'g'illari, 2011 yil.
5. Bhala, Raj. Islom huquqini tushunish (shariat). LexisNexis, 2011 yil.
6. Vouters, Pol. Islomiy moliyaga muvofiqlik va boshqaruv. Jon Uayli va o'g'illari, 2013 yil.
7. Ayub, Muhammad. Islom moliyasini tushunish. Jon Uayli va o'g'illari, 2007 yil.
8. El-Gamal, Mahmud A. Islom moliyasi: huquq, iqtisod va amaliyot. Kembrij universiteti nashriyoti, 2006 yil.
9. Chapra, M. Umer. Islom va iqtisodiy muammo. Islom fondi, 1992 yil.
10. Archer, Simon, Rifaat Ahmad Abdel Karim va Volker Nienhaus, muharrirlar. Takaful islom sug'urtasi: tushunchalar va tartibga solish masalalari. Jon Uayli va o'g'illari, 2009 yil.